

"VELIKA BOGINJA" IN PODOBE ŽENSK SREDOZEMSKO-BALKANSKIH KULTUR

Predstavitelj avtorice: *Svetlana Slapšak* je doktorica historične gramatike in klasičnih jezikov. Zaposlena je kot redna profesorica za antropologijo starega sveta in antropologijo spolov v ISH v Ljubljani ter na Univerzi Rutgers v Ameriki.

Želim dati nekaj pojasnil o tem, zakaj v knjižnicah delajo pretežno ženske, zakaj so "profesionalke spomina". Tudi moj delovni prostor je knjižnica in internet in uživam v privilegiju, da so danes vsa antična besedila brezplačno dosegljiva na spletu.

Moja najljubša tema je kontinuiteta, in sicer od prazgodovine, preko antike do današnjih dni na Balkanu in Mediteranu. To je približno definiran prostor, ki povezuje Baltik in Kreto ter afriške obale in v katerem so se začele in dogajale najpomembnejše stvari za človeštvo. Presenetljivo je, da v vsem tem obstaja kontinuiteta, ki se je pojavila 3.000 let pr. n. š. in ji lahko sledimo skozi vsa kasnejša obdobja do današnjih dni.

Ena takšnih izrazitih kontinuitet je fenomen patriarhata. To je sistem, ki se je od svojega nastanka v praskupnosti sposoben prilagoditi vsem razvojnim epoham družbe. Preživel je tako monarhije kot komunizem, ne da bi ga to spravilo v kakšne velike krize.

Patriarhat je sistem, ki pozna en sam princip in to je kontrola ženske seksualnosti. Zakaj je taka kontrola sploh potrebna? Zato, ker od 8.000 let pr. n. š. do danes prevladujejo elementi družbene organiziranosti, pri katerih je treba ženskam omejiti moč, do katere bi bile upravičene, to so:

- življenje v mestih,
- proizvodnja hrane,
- distribucija hrane,

- vojska,
- administracija,
- vojna in
- rojevanje kot ključni element.

Tudi današnja država še zmeraj temelji na enaki kontroli ženske seksualnosti. To kontinuiteto si bomo približali skozi podobe žensk, ki so imaginarne in simbolizirajo njihovo moč. Govorila bom o predkrščanskih boginjah.

Kako so ženske reagirale na patriarhat? Obstaja neka zgodovinska interpretacija, ki jo je zagovarjal tudi Engels, da je obstajalo obdobje, v katerem je vladal matriarhat. Sodobna arheologija in zgodovinske znanosti tega, žal, ne potrjujejo. Matriarhata kot sistema nikoli ni bilo. Obstajajo le različne faze dojemanja vloge žensk v družbi oz. različni načini kontrole ženske seksualnosti.

Izhajam iz zgodovinske antropologije, kar pomeni, da iščem priče in jih sprašujem. Pri tem imam manjši problem, ker so te priče v poprečju 2.000 let mrtve. Te mrtve priče sprašujem tako, da primerjam njihove podobe, ki jih najdem, ter berem njihova sporočila. Iz grške, rimske in balkanske antike je teh sporočil zelo veliko. Ohranilo se je ogromno sledov visoke kulture pismenosti, ki pa predstavljajo le 10 % gradiva, ki je nekoč obstajalo.

Iz prazgodovine imamo dve podobi, ki moč ženske osredotočata na plodnost in bogastvo – na izobilje hrane in seksa.

To sta "Viledorfska Venera" in "Kikladska boginja".

V poimenovanju Venere se seveda skriva ironija arheologov, ki so našli kipec. Pri obeh je izstopajoča moč in na tej podlagi so feministke začele verjeti, da je res obstajal matriarhat s prevladujočim kultom boginje.

Minojska kultura, ki jo je odkril Arthur Evans na Kreti, je pred prvo svetovno vojno popolnoma pretresla Evropo. Našel je na stotine palač in niti ena nima obzidja. Očitno je tukaj živela kultura, ki ni poznala strahu. Odkril je artefakte, podobe, skulpture, ki govorijo o življenju na Kreti v obdobju od 3.000 pr. n. š. do 1.200 pr. n. š., ko so nastopile katastrofe in propad te presenetljive kulture. Najbolj zanimiva priča te dobe je "Kretska boginja".

Kipec prikazuje žensko v izredno bogati opravi. V rokah drži dve kači, simbola plodnosti in prenove življenja, kar je zelo daleč od Freudove interpretacije kače. Kača je biseksualno bitje, predstavlja moškega in žensko ter povezuje zgornji in spodnji svet, življenje in smrt. Kipec ima na glavi nekaj, kar je podobno klobuku, na njem pa sedi mačka. Vsega 14 cm visok kipec, ki ga je našel Evans, je imel na glavi zgolj luknjo in šele kasneje je našel tudi mačko s podaljškom za namestitev na glavo. Boginjo so imenovali Heron, kar v stari grščini pomeni gospodarico živali ali sploh vsega živega sveta.

Zanimivo je, kako je ideja premoči boginje na Kreti delovala na evropsko kulturno življenje v začetku 20. stoletja. Še posebej na kulturo Dunaja, ki je bil takrat med intelektualno najbolj razvitimi mesti in izrazito provokativen glede odnosa do seksualnosti.

Naslednja slika prikazuje moškega v nekakšni ritualni borbi z bikom. Oblečen le v predpasnik izgleda zelo skromno, čeprav gre menda za princa.

In še zelo znana freska iz palače v Knososu, ki so jo poimenovali "Mala Parižanka", saj je v svoji eleganci

prav nonšalantna, nepočesana in le nežno naličena.

Iz vsega skupaj lahko sklepamo, da je šlo za družbo, v kateri je vladal mir, luksuz, užitek, skratka ženska. Je to mogoče? Ne verjamem!

Drugi angleški arheolog je pred komaj dvema letoma našel na Kreti podobo moškega boga, visokega skoraj 60 cm, ogrnjene s skromnim predpasnikom. Skoval je teorijo, da so bili gospodarji Krete vendarle moški. Za Evansovo povzdigovanje boginje pa je našel zelo banalno razlago, češ da je zgodaj izgubil mater, kasneje pa še mlado ženo in da je bil zaradi tega pretirano naklonjen ženskam. To je lep dokaz, kako se patriarhat še danes žilavo bori za preživetje. Evansovo odkritje Minojske kulture in vloge ženske v njej je na prelomu stoletja opazno sooblikovalo estetiko evropskega mirovnega gibanja, kar pa se je s prvo svetovno vojno končalo.

Eden od jezikov na tedanji Kreti, je bil grški, ki pa so ga pisali s svojimi črkami. Obstajal pa je tudi starejši jezik, ki pa še ni dešifriran.

Moj obesek je kopija take najdbe in ne vem, kaj točno nosim okoli vratu. Kult boginje se nadaljuje tudi v kasnejše čase, kljub močnemu patriarhatu, ki je nastopil in prinesel vojne ter nasilje. Pojavi

se boginja Artemida, ki je zelo podobna boginji Herod, le da v vsaki roki drži žival in ima krila.

Ta boginja je prišla iz Sirije, kjer je imela bogato seksualno življenje. V Grčiji je postala devica, kar je pri boginjah možno. Naslednja slika prikazuje Mikene, mesto v kraljestvu Artridov, znanem po groznih družinskih zločinih.

Na naslednji fotografiji so arheologi Schlimanove generacije, ki proučujejo vhod z dvema levinjama, naslonjenima na steber, ki je nadomestil žensko telo. Čeprav ženske boginje ni več, je ostal simbol, ki jo ponazarja.

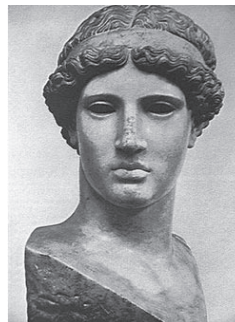
Nasploh imamo v antični Grčiji vse polno podob boginj, ki pa se sčasoma specializirajo po poklicih, pomembnih za življenje skupnosti. Ob tem se poraja vprašanje, ali so Grki sploh verjeli v svoje bogove? Verjetno tega vprašanja sploh ne bi razumeli, ker niso imeli religijskega sistema. Za njih so bogovi bitja, s katerimi se je mogoče pogovarjati in barantati. Verovanje in molitev nastane šele takrat, ko utihne glasen pogovor z različnimi bogovi.

Demetra nastopa skupaj s hčerko, očeta pa sploh ni, kar je pogost pojav v grški mitologiji. Gre še zmeraj za gospodarico vsega živega, ki pa se v 6. stoletju že specializira kot boginja lova, zato ima v rokah orožje. Obenem pa je tudi zelo pomembna boginja rojevanja.

Med specializirane boginje spada tudi Gea ali Gaia, boginja zemlje in seveda je tukaj Atena, verjetno najzanimivejša od vseh grških boginj, devica,

izvirajoča iz Male Azije, kjer je prav tako kot nekatere druge boginje živela bogato seksualno življenje.

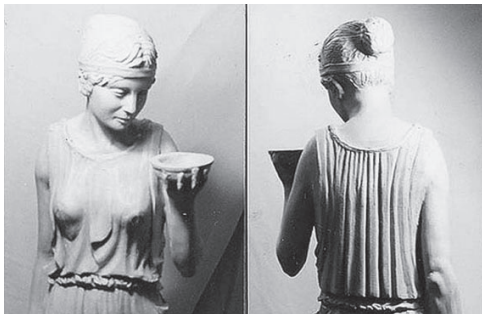
Poslanstvo Atene je varovanje in nadzorovanje vseh poklicev. V evropski kulturi so si jo prilastili intelektualci.

Skoraj vse boginje upodabljajo večno lepoto, so pa med njimi tudi čarovnice, ki so moške obvladovale z drugimi sredstvi. Poznamo zgodbo, kako je Odisej z orožjem prisilil Kirko, da je njegove mornarje, ki jih je spremenila v svinje, vrnila med ljudi. Predstava o moškem kot svinji torej sploh ni nova.

V helenizmu pa najdemo naenkrat veliko podob žensk, ki so upodobljene na predmetih za vsakdanjo rabo. Kako se je to zgodilo? Priče smo paradoksu, ki v zgodovini žensk sploh ni redkost, da ženska ob propadu demokracije postane pomembnejša. Takrat se je zrušil atenski polis, v katerem je vladala neposredna demokracija. V njej so z državljansko pravico razpolagali moški, ki so imeli za očeta atenskega državljana in mater, hčer atenskega državljana. Ženske, ki same sicer niso imele državljanskih pravic, so rojevale polnopravne državljanke. V tej moški demokraciji ni bilo nobenih volitev in vsak je vstopil v skupščino, če se mu je zdelo potrebno o čem soodločiti. Je pa moral priti dovolj zgodaj, da je dobil prostor. Za vsak dan takega demokratičnega odločanja je prejel plačilo. Še bolj presenetljiva je bila lokalna uprava v neposredni demokraciji, saj so funkcionarje izbirali s kocko. Naprava, s katero so to počeli in je zagotavljala popolno naključnost izbora, je danes razstavljena na atenski Agori. Kdor je bil izbran, je dobil službo v komunalni upravi za leto dni, vendar nobenega plačila. Podlaga take neposredne demokracije je prepričanje, da so vsi dovolj dobri za izvrševanje oblasti.

Pri vsem tem pa ni bilo žensk, kar ni ostalo neopaženo in Aristofanove komedije obravnavajo to stanje kot problem. Ko pa je demokracija padla in je zavladal globalni vladar Aleksander Veliki, pod katerim je "cel svet razumel grško", je državljanstvo moških postalo nepomembno. Ženske so jim postale bolj enake kot v demokraciji. Takšne situacije, ko ženske v nedemokratičnih razmerah pridobijo na pomenu, so se v kasnejši zgodovini še ponavljale.

V likovnih upodobitvah tega časa so ženske povsem drugačne od prejšnjih. V Aleksandriji 3. stoletja pr. n. š. so postale zelo popularne karikaturne upodobitve žensk, pri katerih je lahko žensko telo nadomeščeno zgolj z glavo, kar so razlagali na več načinov: ali da se je pamet sprevrgla v seks ali pa da je na mesto seksa stopila pamet. Figure žensk so izdelovali množično in v 4. stoletju pr. n. š. so jih polagali poleg mrličev v grobove. Ko so jih v 19. stoletju odkrili, so postale v Evropi neverjetno popularne, kot vzor ženske, kakršno si zasebno želi vsak meščan: elegantna, majhna, molčeča.

Vplivale so na modne trende, prišle so v književnost in Isadora Duncan jim je zagotovila mesto v baletni umetnosti. Postale so odločilne za dojemanje podobe antične ženske, saj povzemajo vse poteze takratne mode.

Velike boginje so potemtakem zelo pomembne za sodobno feministično kulturo, predvsem v angloameriškem svetu, manj v Evropi, čisto nič pa na Balkanu. S pomočjo antičnih podob so ženske lažje izrazile svoja hotenja, hrepenenja, težnjo po oblasti itd. Prišlo je do prepletanja antičnega in sodobnega v likovni umetnosti, npr. v ustvarjanju Judy Chicago, ali pa v pop-kulturi s preoblačenjem Barbike v opravo kretske boginje. K temu lahko dodamo še popularno Xeno, ki predstavlja oblastno žensko iz antičnega časa.

V vsakdanji rabi so skodelice za kavo z napisom Goddess, pa obvezna majica z enakim napisom, nakit ipd. Lahko naletite tudi na posebej urejene ritualne prostore, posvečene antičnim boginjam. Gre za simbolno obnovo nečesa, kar naj bi izhajalo iz daljne zgodovine Mediterana. V osemdesetih letih, ko so se začele srečevati jugoslovanske in zahodne feministke, so se naše ženske povsem naslonile na evropske teorije, ker se jim je zdela ameriška teorija trapasta. Američanke so takrat nastopale z idejo boginj, kar smo v letu 1988 na srečanju v Dubrovniku zavrnille, češ da nam je stalinizma dovolj.

Na eni strani imamo arheološko-antropološko raziskovanje zgodovine žensk, ki mora slediti shemam patriarhata. Patriarhat je tudi najbolj koristno izhodišče za razumevanje ženske zgodovine, saj z njeno pomočjo pojasnjujemo najmanj znane in najbolj mračne dele preteklosti. Na drugi strani pa je pomembno, da ženske zgodovine ni mogoče

spraviti v utopični konstrukt iz današnjih dni. Potrebujemo verodostojna zgodovinska dejstva o ženskah in prav ničesar več si ni treba izmišljati. In to je tudi najboljše izhodišče za kritiko napačnih razlag.